

KANTELU

Eduskunnan oikeusasiamies

Arkadiankatu 3

00102 Eduskunta

oikeusasiamies@eduskunta.fi

Kantelun aihe:

Epäasialliseksi ja loukkaavaksi koettu uskomushoito-termi
Tukesin viestinnässä

Kantelun kohde:

Turvallisuus- ja kemikaalivirasto Tukes

Kantelun tekijät:

Suomen Terveystuotekauppioiden Liitto ry

Eteläranta 10, 00130 Helsinki

toiminnanjohtaja Mika Rönkkö

puh. 0500 430 818

terveys@terveystuotekauppa.fi

Luontashoitoalan Foorumi ry

puheenjohtaja Ilkka Westman

puh. 040 761 8290

westman.ilkka@gmail.com

Pohjoismainen Homeopaattiyhdistys ry

puheenjohtaja Merja Sipiläinen-Kuhlberg

puh. 0400 699 492

merjas.kuhlberg@gmail.com

Luonnonlääketieteen Keskusliitto LKL ry

puheenjohtaja Marja Jokela

puh. 0400 854 227, toimisto@lkl.fi

Suomen Terveysjärjestö STJ ry

puheenjohtaja Merja Lindström

puh. 044 355 8540, stj@stjry.fi

Suomen Fytoterapia ry

puheenjohtaja Regina Keskinen

luontashoitolaregina@gmail.com

Shiatsu Finland ry

puheenjohtaja Johanna Häkkinen

puh. 040 7565 789, johanna@jhviveri.fi

Yhdistävä lääketiede ry

varapuheenjohtaja Hanna Kortejärvi

hannakortejarvi@gmail.com

Klassisen Akupunktion Yhdistys ry

puheenjohtaja Johanna Häkkinen

puh. 040 7565 789

johanna@jhviveri.fi

Suomen Refleksologit ry

puheenjohtaja Tanja Sirén

puh. 040 588 4186

info@suomenrefleksologit.fi

Kansanlääkintäseura ry

puheenjohtaja Päiviö Vertanen

puh. 0400 589 654

paivio.vertanen@kotinet.com

Keho- ja Tunnevyöhyketerapeutit ry

puheenjohtaja Anu Wikström

yhdistys@vyohyketerapeutit.fi

KANTELU

Epäasialliseksi ja loukkaavaksi koettu uskomushoito-termi Tukesin viestinnässä

Haluamme tehdä kantelun Turvallisuus- ja kemikaalivirasto Tukesista, sillä he käyttävät viestinnässään epäasialliseksi ja loukkaavaksi koettua uskomushoito-termiä, vaikka useat järjestöt ovat toistuvasti vedonneet asiallisen termin käyttämiseksi.

Täydentävien ja vaihtoehtoisten hoitojen järjestöt pitävät uskomushoito-termiä loukkaavana ja epäasiallisena kuvaamaan ammattiaan ja toimialaansa. Kuten tästä kantelusta käy ilmi, niin täydentävien ja vaihtoehtoisten hoitojen järjestöt ovat perustelleet uskomushoito-termin epäasiallisuutta Tukesille useasta eri näkökulmasta.

Kantelijat vetoavat Suomen lainsäädännön viranomaistoimintaa velvoittavaan sääntelyyn ja hallinnon oikeusperiaatteisiin, joissa korostetaan viranomaisten objektiivisuutta, puolueettomuutta ja hyvää hallintoa.

Kantelun tekijöiden mielestä seuraavat lait ja periaatteet ovat tärkeitä arvioitaessa Tukesin toimintaa tässä kantelussa kuvatussa asiassa:

Hallintolaki: Hallintolain 6 §:n mukaan viranomaisten on käytettävä asianmukaista ja selkeää kieltä. Hallintolain 9 §:ssä säädetään hyvän kielenkäytön vaatimuksesta. Viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä. Hallintolakia koskevan hallituksen esityksen (HE 72/2002 vp) mukaan kielenkäytön asiallisuus merkitsee myös sitä, ettei hallinnon asiakkaaseen kohdisteta loukkaavia tai väheksyviä sanontoja. Lisäksi 27 §:ssä säädetään, että viranomaisten on toimittava puolueettomasti ja objektiivisesti.

Yhdenvertaisuuslaki: Yhdenvertaisuuslain mukaan kaikkien henkilöiden tulee saada yhdenvertaista kohtelua lain edessä ja viranomaistoiminnassa. Viranomaisen loukkaava kielenkäyttö voi olla syrjivää ja rikkoa yhdenvertaisuuslain vaatimuksia.

Perustuslaki: Perustuslain 6 §:ssä säädetään yhdenvertaisuudesta, ja 21 §:ssä korostetaan kaikkien oikeutta hyvään hallintoon.

Hyvän hallinnon periaatteet: Hyvän hallinnon periaatteisiin kuuluvat esimerkiksi oikeus saada asianmukaista ja selkeää kieltä, oikeus perustella päätöksensä ja oikeus saada päätöksestä tietoa.

Oikeuskanslerin ratkaisu: Oikeuskansleri on tuomarin kielenkäyttöä koskevassa ratkaisussaan (OKV712/31/2013) todennut seuraavaa. *”Valtion virkamieslain 14 §:n 2 momentin mukaan virkamiehen tulee käyttäytyä asemansa ja tehtäviensä edellyttämällä tavalla. Lainkohta asettaa virkatehtävissä vaatimuksia myös kielenkäytölle, jonka tulee ilmentää virkamieheltä edellytettyä asiallista käyttäytymistä. Vaikka lainkohdasta ei voikaan johtaa mitään yksityiskohtaisia sääntöjä kielenkäytön suhteen, on selvää, että ainakaan halventaviksi katsottavat ilmaisut eivät kuulu virkakieleen. Oikeuskansleri totesi lisäksi, että valtion virkamieslain 14 §:n 2 momentin osalta voidaan lähtökohtaisesti todeta, että epäasiallinen kielenkäyttö on lainkohdan vastaista riippumatta siitä, onko virkamiehellä ollut loukkaamistarkoitusta tai onko hän muutoin menetellyt tahallisesti.”*
<https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/7884/2020>

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu: EOAK/6205/2021 ja puoskarilaki-termi. Ratkaisussa sivuttiin täydentävien ja vaihtoehtoisten hoitojen terminologia-asiaa. Eduskunnan oikeusasiamiehen toimiston ratkaisu koski Tukesista tehtyä kantelua. Eduskunnan oikeusasiamiehen toimiston ratkaisussa todettiin, että *”Mitä tulee sanan 'puoskarilaki' käyttöön totean, että perustuslaissa turvattuun hyvään hallintoon kuuluu hyvän kielenkäytön vaatimus. Hyvän hallinnon mukaista on, että virkamies pitäytyy neutraalissa asiakielessä. – – Saamani selvityksen perusteella nyt kysymyksessä olevan termin mahdollinen värityneisyys on Tukesissa tunnistettu, ja sen käyttöön tullaan jatkossa kiinnittämään huomiota.”*

KANTELU

Uskomushoito-termi Tukesin viestinnässä

Uskomushoito-termi esiintyy Tukesin viestinnässä verkkosivulla ”vaihtoehto- ja uskomushoito” -sanaparissa. Tukesin nettisivuilla todetaan muun muassa, että ”Tukes valvoo kuluttajaturvallisuuslain (920/2011) perusteella sellaisia kuluttajille suunnattuja palveluita, joille ei ole olemassa erityislainsäädäntöä. Tällaisia ovat monet vapaa-ajan liikunta- ja elämyspalvelut sekä esimerkiksi kauneushoitopalvelut. Terveystuotteen ulkopuoliset hoidot eli ns. vaihtoehtohoidot tai uskomushoidot ovat palveluita, joille ei ole tällä hetkellä olemassa omaa erityislainsäädäntöä, vaan niiden valvonta jakautuu useamman yleislain piiriin.”

(LIITE 1)

Tiedemaailmassa ja kansainvälisessä yhteistyössä ei käytetä uskomushoito-termiä

Kantelun tekijöiden mielestä kansainvälisen yhteisön jäsenenä Suomen hallituksen ja viranomaisten on pitädyttävä terminologiassa ja käsitteissä, joita käytetään kansainvälisissä yhteistyöorganisaatioissa, Euroopan Unionissa, muissa valtioissa ja tiedeyhteisössä. Complementary and Alternative Medicine, CAM (täydentävät ja vaihtoehtoiset hoidot) ja lyhyempi Complementary Medicine (täydentävät hoidot) sekä Traditional Medicine (perinnehoidot) ovat käytössä Maailman terveysjärjestössä (1), EU:n alueella (2), eri maissa (3) sekä maailman tiedeyhteisössä (4) sekä johtavissa tiedelehdissä (5). Tiedeyhteisöissä ja muissa maissa ei näistä hoidoista käytetä uskomushoito-termiä. (Numeroidut viitteet 1-5 yksilöity kantelun lopussa.)

Työoikeuden emeritusprofessori korostaa hyvää kielenkäyttöä viranomaistoiminnassa

Työoikeuden professori Seppo Koskinen on antanut jo vuonna 2018 lausunnon siitä, mitä on säädetty ammatin- tai elinkeinonharjoittajan turvasta ja sopimattomasta menettelystä. Professori Koskisen lausunnosta käy ilmi, että elinkeinonharjoittajalla on lain antama suoja sopimatonta menettelyä, kuten totuudenvastaista tai harhaanjohtavaa ilmaisua, vastaan. ”Yksittäistapauksissa uskomushoito-termin käyttäminen voi johtaa myös kunnianloukkaukseen”, professori Koskinen toteaa lausunnossaan.

(LIITE 2)

Kantelijat pyytävät huomioimaan, että jos jokin menettely (esimerkiksi epäasiallisen ja harhaanjohtavan termin käyttö) on sopimaton elinkeinotoiminnassa toista yrittäjää kohtaan, niin menettely voi olla sopimatonta myös viranomaisen toiminnassa.

Työoikeuden emeritusprofessori OTT, VTK Seppo Koskinen otti uudelleen kantaa uskomushoito-termiin 20.7.2021 Edilex-sivustolla julkaistussa kirjoituksessa. Koskinen muun muassa toteaa, että ”Perustuslain 18 § turvaa suomalaiselle oikeuden työhön ja elinkeinovapauden.” Jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Julkisen vallan on huolehdittava työvoiman suojelusta.”

”Elinkeinovapauden ja yhdenvertaisuuden nimissä voi edellyttää yrittäjiltä toisen yrittäjän ja ammattilaisen kunnioittamista. Lähtökohtana on, että yrittäjyys on sallittu kaikissa ammateissa, kaikkia yrittäjiä on kohdeltava elinkeinovapautta ja liikkeenharjoittamista kunnioittaen ja Suomen on oltava linjassa muiden EU-valtioiden kanssa siinä, miten elinkeinovapaudesta on poikettu”, emeritusprofessori Koskinen jatkaa Edilex-sivustolla julkaistussa kirjoituksessaan.

KANTELU

"Elinkeinonharjoittamisen suoja on sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa annetun lain mukaan yksittäisen elinkeinonharjoittajan suoja. Siksi kiellettyä menettelyä arvioidaan aina jossakin konkreettisesti yksittäistapauksessa. Esimerkiksi uskomushoito –ilmaisu, jota hallituksemmekin on käyttänyt, voi lain piiriin kuuluvassa yksittäistapauksessa kiistatta olla totuudenvastainen tai harhaanjohtava ilmaisu. Kyseinen ilmaisu toisen elinkeinotoimintaa koskevana vaikuttaa tämän tuotteiden kysyntään ja tarjontaan ja siten vahingoittaa toisen elinkeinotoimintaa. Ilmaisu voi lain tarkoittamassa yksittäistapauksellisessa arvioinnissa olla myös esitystavaltaan ja muodoltaan sopimaton," toteaa emeritusprofessori Koskinen. (LIITE 3 <https://www.edilex.fi/uutiset/70516>).

Uskomushoito-termi ei ole kunnioittavan keskustelukulttuurin periaatteiden mukainen

Kantelijat ymmärtävät, että joissain tapauksissa uskomushoito-termin käyttäjä ei välttämättä itse koe toimivansa epäasiallisesti. Loukkaavien termien arvioinnissa on kuitenkin keskeistä se, että termin kohde kokee sen epäasialliseksi ja loukkaavaksi. Täydentävien ja vaihtoehtoisten hoitojen, kuten luontaishoitojen, ammatinharjoittajia edustavien järjestöjen jäseniä, alaa opiskelevia henkilöitä ja alan yrittäjiä *"uskomushoitojen tarjoajiksi"* nimittäminen loukkaa. Se myös vähättelee käyttäjien eli noin miljoonan kansalaisen kokemuksia ja harkintakykyä.

Kantelijat esittävät vahvan toiveen, että tästä laajasta ja laillisesti ammattiaan harjoittavasta ryhmästä ei käytetä leimaavaa ja loukkaavaa kieltä. Erityisen tärkeää on, että täydentävien ja vaihtoehtoisten hoitojen valvontaan osallistuvien viranomaisten on noudatettava hyviä tapoja ja käytettävä asianmukaisia käsitteitä, termejä ja ilmaisuja.

Tukes perustelee uskomushoito-termiä Sanna Marinin hallitusohjelmakirjauksella

26 täydentävien hoitojen järjestöä ja toimijaa esittivät (20.4.2021) Tukesille vetoamuksen, jotta Tukes lopettaisi epäasialliseksi koetun "uskomushoito"-termin käytön viestinnässään. LIITE 4.

29.4.2021 antamassaan vastauksessa Tukes kertoo olevansa tietoinen alan palveluista käytetyn käsitteistön kuvaamiseen liittyvistä erimielisyyksistä. Tukes myös toteaa, että *"Potilaan asemaa koskevan sääntelyn ja siihen liittyvien käsitteiden määrittely kuuluu STM:n toimivaltaan."*

Tukesin kertoo käyttävänsä viestinnässään samoja käsitteitä, jotka on kirjattu hallitusohjelmaan, mutta seuraavansa aktiivisesti lainsäätäjän tekemiä muutoksia. Tukesin mukaan Sosiaali- ja terveysministeriö on vastuussa hallitusohjelmaan tehdyn kirjauksen mukaisesta selvitystyöstä ja valmistelusta. (LIITE 5)

Yhteistyötapaaminen Tukesin kanssa 8.9.2021

8.9.2021 Suomen Terveystuotekauppioiden Liiton toiminnanjohtaja Mika Rönkkö ja Luontaishoitoalan Foorumin puheenjohtaja Ilkka Westman tapasivat Kemikaali- ja turvallisuusviraston (Tukes) pääjohtaja Kimmo Peltosen ja ylitarkastaja Annina Nyholmin. Tapaamisen yhteydessä täydentävien hoitojen terminologiasta käytiin asiallinen ja rakentava keskustelu. Suomen Terveystuotekauppioiden Liiton ja Luontaishoitoalan Foorumin edustajat korostivat, että alan toimijat pitävät tärkeänä asiallisten termien käyttämistä ja vetosivat, että Tukes käyttäisi uskomushoito-termin sijaan asiallista termiä alasta ja alan toimijoista.

Tapaamisen aikana Tukes edustajat toistivat perusteluina, että he käyttävät *"vaihtoehto- ja uskomushoito"*-sanaparia, koska se esiintyy Sanna Marinin hallitusohjelmakirjauksessa.

KANTELU

Sosiaali- ja terveysministeriö ei käytä uskomushoito-termiä, vaikka termi mainitaan hallitusohjelmassa

Suomen Terveystuotekauppioiden Liitto pyrki kesällä 2021 selvittämään, miten erimielisyyttä aiheuttava ja epäasialliseksi koettu uskomushoito-termi on päätynyt Sanna Marinin hallitusohjelmaan ja mikä on oikea taho vedota asiallisen termin käyttöön ottamiseksi kuvattaessa täydentäviä ja vaihtoehtoisia hoitoja viranomaistoiminnassa. Suomen Terveystuotekauppioiden Liitto lähetti asiaa koskevan tiedustelun Valtioneuvostolle 4.5.2021. Tiedustelu siirrettiin sosiaali- ja terveysministeriön käsiteltäväksi.

13.7.2021 sosiaali- ja terveysministeriön vastauksessa todetaan, että

”Hallitusohjelmaan tehdyt kirjaukset on tehty hallitusohjelmaneuvottelijoiden toimesta. Virkavalmistelussa pyrimme määrittelemään käytetyt termit siten, että ne asiallisesti ilmentävät kyseessä olevaa teemaa. Olemme käyttäneet tästä teemasta termejä CAM-hoidot ja/tai vaihtoehtohoidot.” (LIITE 6)

Sosiaali- ja terveysministeriön asiallista termivalintaa pidettiin järjestöissä hyvänä ratkaisuna ja kantelijat ajattelivat, että myös Tukes tulisi tämän tiedon jälkeen noudattamaan stm:n linjausta. Sosiaali- ja terveysministeriön linjauksesta huolimatta Tukes päätti edelleen jatkaa epäasialliseksi ja loukkaavaksi koetun uskomushoito-termin käyttöä vetoamalla hallitusohjelmakirjaukseen.

Uskomushoito-termi ei ole asiallista kieltä viranomaisviestinnässä

Kantelun tekijöiden mielestä uskomushoito-termin käyttö ei ole asiallista kieltä viranomaisviestinnässä. On mielestämme selvää, että epäasialliseksi koetun termin käytön perusteeksi ei riitä se, että se on mainittu hallitusohjelmassa, sillä hallitusohjelmakirjaus ei ole lakitekstiä, eikä se ole viranomaisia sitovaa terminologiaa. Hallitusohjelmakirjaus ei voi olla juridisesti vahvempi kuin hallintolain velvoite asiallisesta ja ymmärrettävästä kielestä.

Viranomaisen tulee perustaa toimintansa voimassa oleviin lakeihin ja asetuksiin – hallitusohjelma ja siihen kirjattu tavoite ei sellainen ole. Hallintolain asiallisuusvelvoite ei täyty, sillä alan toimijat kokevat Tukesin käyttämän uskomushoito-termin epäasialliseksi ja loukkaavaksi. Myöskään selkeys ja ymmärrettävyys - velvoite ei täyty, sillä Tukes ei ole listannut hoitoja, jotka se tulkitsee uskomushoidoiksi. Viranomaiskäytössä uskomushoito-termi on epäselvä ja jopa harhaanjohtava, jos se käytännössä tai mielikuvassa yhdistetään tieteellistä näyttöä omaavaan täydentävään ja vaihtoehtoiseen hoitomuotoon.

Tukesin toiminnassa hallintolain puolueettomuusvelvoite ei täyty, sillä uskomushoito-termin käytöllä Tukes antaa epämääräisesti ymmärtää, että CAM-alan hoidot perustuvat kuluttajan harhaanjohtamiseen ja uskomukseen hoidon tehosta. Lisäksi viranomaisen kielenkäytössä uskomushoito-termi leimaa alan toimijoita ja viranomainen saattaa termin myötä suhtautua valvonnassa epäasiallisesti toimijoihin, joihin tällainen leima asetetaan viraston johdon päätöksellä.

Tutkimusten mukaan täydentäviä hoitoja käyttää vuosittain yli miljoona suomalaista. Niinpä hallintolain oikeutettujen odotuksien suojaus -velvoite ei täyty, sillä uskomushoito-termin käytöllä Tukes asettaa kyseenalaiseksi yli miljoonan suomalaisen harkintakyvyn.

KANTELU

Yhteenvetona voidaan todeta, että Turvallisuus- ja kemikaalivirasto Tukesin käyttämä uskomushoito-termi on loukkaava ja epäasiallinen. Termi rikkoo hyvän hallinnon periaatteita ja saattaa aiheuttaa syrjintää. Toivomme, että Eduskunnan oikeusasiamies arvioi Tukesin toiminnan laillisuutta ja ryhtyy tarvittaessa toimenpiteisiin asian korjaamiseksi. Viranomaisten on tärkeää käyttää asiallista terminologiaa ja noudattaa hyvän hallinnon periaatteita kaikessa toiminnassaan.

Kiitämme asian huomioimisesta ja avustanne asiallisen ratkaisun löytämiseksi.

Helsingissä 27.4.2023

Kanteluun osallistuvien tahojen puolesta

A handwritten signature in blue ink, consisting of several overlapping horizontal and vertical strokes.

Mika Rönkkö
toiminnanjohtaja
Suomen Terveystuotekauppioiden Liitto

KANTELU

LIITTEET

- LIITE 1 Usein kysyttyä kuluttajille tarjottavista palveluista.pdf
- LIITE 2 Lausunto professori Seppo Koskinen.pdf
- LIITE 3 Edilex Seppo Koskinen 20.7.2021
- LIITE 4 20.4.2021 vetoomus Tukesille uskomushoito-termin käytön lopettamiseksi.pdf
20.4.2021 LIITE 1 Kannanotto uskomushoito-termistä.pdf
20.4.2021 LIITE 2 lausunto_professori_seppo_koskinen.pdf
- LIITE 5 Tukesin vastaus vetoomukseen.pdf
- LIITE 6 13.7.2021 stm vastaus hallitusohjelmakirjauksesta ja termistä.pdf

VIITTEET

1 WHO 2019. WHO global report on traditional and complementary medicine 2019. Geneva: World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/312342>

WHO 2018: Traditional and Complementary Medicine in Primary Health Care. Technical Series in Primary Health Care. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/326299>

WHO 2013. Traditional Medicine Strategy 2014 -2023. 9789241506090_eng.pdf (who.int)

WHO 2009. Resolution on Traditional Medicine (WHA62.13), adopted in 2009 ja The WHA resolution 2014 (WHA67.18).

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/92455/9789241506090_eng.pdf

The WHA (World Health Assembly on ylin päättävä elin, jossa jäsenvaltioiden terveysministeriöiden johdon edustajat/ministerit kokoontuvat.

2 The EU CAMbrella project. Euroopan komission rahoittama. Tehtävänä kartoittaa CAM-hoitojen tilanne Euroopassa ja laatia suositukset niiden roolista EU:n vakiintuneessa terveydenhuollossa. <https://www.cambrella.eu>

European Social Survey (ESS). Joka toinen vuosi toteutettu Euroopan laajuinen selvitys. Sisältää myös CAM-hoidot. Perustuu Euroopan komission päätökseen Commission Implementing Decision of 22 November 2013 on setting up the European Social Survey as a European Research Infrastructure Consortium (ESS ERIC)(2013/700/EU)

<https://www.europeansocialsurvey.org/docs/about/ERIC-ESS-OJ-30-November-2013.pdf>

3 Esimerkiksi Yhdysvallat ja Ruotsi. Yhdysvaltain kansalliset terveystieteelliset instituutit (The National Institutes of Health, NIH) on Yhdysvaltain pääterveysviranomainen, jonka vastuulla on biolääketieteellinen ja kansanterveydellinen tutkimus. NIH on osa Yhdysvaltain terveysministeriötä (United States Department of Health and Human Services). NIH-instituutteihin kuuluu National Center for Complementary and Integrative Health. <https://www.nccih.nih.gov/> sekä National Cancer Institute. <https://www.cancer.gov/about-cancer/treatment/cam>

Ruotsin valtion viralliset mietinnöt (Statens offentliga utredningar).

<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2019/03/sou-201915/>

4 Esimerkiksi Cochrane, kansainvälisesti erittäin arvostettu systemaattisten tieteellisten katsausten, laatijaorganisaatio on julkaissut satoja systemaattisia katsauksia aiheesta "complementary and alternative medicine". <https://www.cochrane.org/about-us>

5 Esimerkiksi johtavat lääketieteelliset tiedelehdet The Lancet 2000. Complementary medicine: time for critical engagement. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(00\)03392-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(00)03392-4); British Medical Journal, BMJ 1999; 319:693. <https://doi.org/10.1136/bmj.319.7211.693> ja Journal of American Medical Association, JAMA 2020.

<https://jamanetwork.com/searchresults?q=complementary%20therapies&&SearchSourceType=24&allSites=1>